

Pokora jako ctnost pro úspěch i selhání¹

Kamila Pacovská

Filozofická fakulta Univerzity Pardubice

kamila.pacovska@upce.cz

Abstract:

Humility as a Virtue for Success and Failure

The prevailing conception of humility in contemporary anglophone discussions equates humility with a modesty that has application in situations of success: modesty is a virtue that regulates a person's reaction to her own great achievement. A humble or modest person does not show off, does not ridicule her less fortunate colleagues, etc. I will contest this conception, claiming that humility has at least an equally important role in dealing with failure or unsuccess. Analysing two scenarios of inappropriate response to failure, I will show that humility fights two tendencies: on the one hand, it corrects the tendency to obstinately deny one's flaws and errors while, on the other hand, it corrects the tendency to get cast down and discouraged by them. The third and final scenario, in which the failing person undergoes a humbling experience, leads to a new, symmetrical conception of humility based on the person's conception of her Self and its value. Such transformative experience does not amount to abating one's sense of one's value, but to freeing it from the influence of the "status games."

Keywords: pride, humility, modesty, humbling experience, success, achievement, failure, unsuccess, education, praise and blame, shame, status games

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2025.3r.385>

„Je to velmi pokorná žena, nikdy by své úspěchy nevytrubovala do světa.“ Toto je poměrně zjevný příklad použití termínu „pokora“. Vyjadřuje pochvalu, uznání ctnosti – ctnosti, která se projevuje v reakci na vlastní pozitivní vlastnost člověka, na jeho úspěch, vítězství či obdivuhodný výkon. Většina

¹ Tato práce vznikla za podpory projektu „Za hranice bezpečnosti: role konfliktu v posilování odolnosti“, reg. č.: CZ.02.01.01/00/22_008/0004595, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

pojetí pokory, která se objevují v nedávno oživených debatách v rámci anglosaské etiky, se týká podobných pozitivních případů. Pokora se v nich považuje za synonymum skromnosti (*modesty*) a spočívá v mírnění tendence k nepřiměřenému pocitu nadřazenosti² (*superiority*).³ V tomto pojetí se pokora asymetricky projevuje pouze v pozitivních případech a nemá co do činění s případy negativními, s případy neúspěchu či selhání a s jim odpovídajícím problémem s podřadností (*inferiority*).⁴ Toto asymetrické pojetí, které budu nazývat „pokora jako skromnost“, je však možné vystavit důležité kritice: nemůže být člověk vzhledem ke svým kvalitám pokorný až příliš? Nevede pokora k sebepodceňování, pocitu méněcennosti a k odcizení se vlastnímu jednání? Je to vůbec ctnost?

V tomto článku se pokusím ukázat, že pokoru lze obhájit jako ctnost, ovšem pouze v případě, že vypracujeme pojetí symetrické, tj. pojetí, které se uplatňuje nejen v pozitivních případech úspěchu a vítězství, ale také v negativních případech neúspěchu, selhání a porážky. I v těchto případech totiž smysluplně mluvíme o pokoře, kdy například říkáme, že „porážka ji naučila pokoře“ nebo že „neúspěch přijala s pokorou“. V symetrickém pojetí, které se odchyluje od pojetí pokory jako skromnosti – protože ta se netýká negativních případů –, totiž pokora navíc reguluje sklon k nepatřičnému pocitu podřadnosti, který člověku v těchto případech selhání hrozí a brání jeho vyrovnání se s neúspěchem a obratu k novému začátku.

Navrhované symetrické pojetí pokory však není pouhým doplněním původního pojetí o případy neúspěchu, nýbrž přináší potřebu změnit pojetí pokory jako celku. Analýza pokorných a nepokorných reakcí na neúspěch silně podporuje pojetí pokory takových autorů, jako jsou Jeanine Grenbergová nebo Robert C. Roberts, podle nichž pokora spočívá v tom, že člověk úplně rezignuje na určitý typ zájmu, který nazývají „statusové hry“: Pokorný člověk

2 Termín „pocit“ zde užívám v souladu se žitou praxí vyjadřování. „Pocit nadřazenosti“ by však bylo nesprávné v tomto užití chápat jako něco, co pouze afektivně a dočasně pocítujeme. Jde zde stejnou měrou o vnímání vlastní hodnoty, o to, že se považuji za nadřazeného. Podobně to bude platit níže pro „pocit vlastní hodnoty a důležitosti“.

3 Srov. přehled v: Bommarito, N., Modesty and Humility. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition). Ed. by E. N. Zalta. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/modesty-humility/>; [cit. 13. 5. 2025]. K nemnoha autorům, kteří zdůrazňují roli pokory při vyrovnávání se s vlastním omezením a z jejichž prací budu čerpat, patří: Snow, N. E., Humility. *The Journal of Value Enquiry*, 29, 1995, No. 2, s. 203–216; a v kontextu intelektuální pokory pak: Whitcomb, D. et al., Intellectual Humility: Owning Our Limitations. *Philosophy and Phenomenological Research*, 94, 2017, No. 3, s. 509–539. Pro šíře pojetí zkoumání toho, jak selhání obecně prospívá charakteru i existenciálnímu nastavení člověka, viz Bradatan, C., *In Praise of Failure: Four Lessons in Humility*. Cambridge, MA, Harvard University Press 2023.

4 Detailní rozpracování tohoto argumentu viz v: Grenberg, J., Humility, Kantian Style. In: Hooft, S. van et al. (eds.), *The Handbook of Virtue Ethics*. Durham, Acumen Publishing 2014, s. 235–237; a v: Grenberg, J., *Kant and the Ethics of Humility. A Story of Dependence, Corruption and Virtue*. Cambridge, Cambridge University Press 2005, kap. 4.

se nestará o své relativní postavení, o to, zda se ve společnosti nachází v tom či onom ohledu nad někým či pod někým, zda je důležitější či méně hodnotný, protože svou vlastní hodnotu (a vlastně i hodnotu jakéhokoli člověka) zakládá na něčem, co je nezávislé na jeho (nebo jejich) kvalitách či nedostatcích, úspěších či selháních. Tento nezájem o status se mimo jiné projevuje v tom, že když se věnuje nějaké činnosti, soustředí se právě na ni a na kvalitu jejího provedení, nikoli na sebe a na to, jak je v té činnosti dobrý či úspěšný. Takové pojetí pokory zároveň zpochybňuje význam, který společnost implicitně přisuzuje vzájemnému poměřování, když na jedné straně obdivuje a vyvyšuje výkon, úspěch a potřebu něco dokázat a na straně druhé pohrdá neúspěchem, selháním a poraženými až na hranici jejich stigmatizace.

Při rozvíjení pojetí pokory budu věnovat zvláštní pozornost třem jejím aspektům, které jsou v literatuře obvykle spíše opomíjeny. Prvním nedostatečně zkoumaným aspektem pokory je její sociální rozměr: Pokora nereguluje pouze reakce člověka na to, co on sám vnímá jako svůj dobrý či špatný výkon, reguluje také jeho reakce na chválu a obdiv (či kritiku a opovržení) druhých. Druhým aspektem pokory, který přímo vychází z analýzy neúspěchu, je její klíčová role v dlouhodobém procesu učení, zlepšování se a sebezdokonalování. Pokorný člověk nemá problém přiznat chybu, dobře snáší kritiku a je schopen se efektivně poučit ze svých chyb a nezdarů. Pokora tak nejenže reguluje reakce člověka, když už se stane lepším, ale hraje také zásadní roli v samotném procesu zlepšování. Tento aspekt je důležitý jak v kontextu mimo-morálních aktivit, jimž se tento text bude věnovat především, tak v kontextu morálního pochybení a nápravy, který tvoří třetí důležitý důraz mého pojetí pokory: pokora je nutná jak k tomu, aby člověk přiznal svoji chybu, tak k tomu, aby požádal o odpuštění.⁵

V následujícím textu se nejprve v první části pojetí pokory jako skromnosti. Na jeho uplatnění v pozitivních případech obdivuhodného výkonu, úspěchu či vítězství ukážu komplexní povahu této ctnosti a její odlišnost od nesobeckosti, která – na rozdíl od pokory – neimplikuje sebehodnocení. Budu však tvrdit, že vztah pokory k sebehodnocení není vhodné chápat tak, že pokora pouze jaksi krotí tendence k pocitu nadřazenosti, jak naznačuje asymetrické pojetí pokory jako skromnosti. To se jasně ukáže ve druhé části, v níž se přesunu ke zkoumání negativních případů neúspěchu, selhání a porážky a role, jíž v překonávání těchto situací hraje pokora či její nedostatek.

5 Morálnímu rozměru pokory jsem se již věnovala v několika svých dosavadních publikacích. Způsobem, jakým pokora pomáhá vysvětlit proces, v jehož průběhu viník začne litovat svých činů, omluví se a požádá o odpuštění, jsem se zabývala například v 10. kapitole své knihy *Vína, láska, náhoda* (Červený Kostelec, Pavel Mervart 2018). Kapitoly 8 a 9 se oproti tomu dotýkají role pokory v morálním posuzování druhých. K ostatním relevantním publikacím v anglickém jazyce budu odkazovat průběžně.

Na analýze dvou scénářů nesprávné reakce na selhání ukážu, že pokora působí proti dvěma tendencím: zaprvé napravuje sklon člověka zatvrzele popírat své nedostatky a chyby, zadruhé napravuje sklon nechat se jimi zdeptat a odradit, který může vést až k pocitu bezcennosti. Analýza posledního, třetího, scénáře, v němž selhávající člověk prochází transformativní zkušeností, která ho učí pokoře, následně povede k novému pojetí pokory založenému na tom, jak člověk chápe vlastní já a jeho hodnotu. Budu tvrdit, že v této transformativní zkušenosti nejde o utlumení vlastní hodnoty, ale o její oproštění od vlivu statusových „her na podřadnost a nadřazenost“. Ve třetí a poslední části systematicky rozpracuji čtyři základní charakteristiky symetrického pojetí pokory tak, jak vycházejí z analýzy selhání.

1. Pokora, skromnost a úspěch

Výklad pokory jako skromnosti začnu příkladem. Představme si talentovanou mladou tanečnici, která dokonale zvládne nejtěžší baletní figury a kterou všechny její kolegyně obdivují a chválí. Jak by měla nakládat se svou výjimečností? Předpokládejme, že si svého úspěchu cení až příliš. Kdykoli může, chlubí se svými impozantními výkony, a naopak shazuje ostatní tanečnice, které nezvládnou zatančit dané figury tak dokonale jako ona. Když mluví se svými kolegyněmi, necitlivě jim staví před oči své kvality a připomíná jim jejich špatné výkony. Když ji někdo chválí a obdivuje, rozzáří se a libuje si v jeho společnosti. Nedokáže však naopak ocenit srovnatelné nebo lepší výkony svých soupeřek a špatně snáší, když jsou chváleny a obdivovány ony. Zatímco u svých soupeřek přisuzuje zásluhy, pokud vůbec, čemukoli jinému než jim samým (bohatí rodiče, štěstí, dobré geny), pokud jde o její vlastní úspěchy, jsou jen a jen její zásluhou.

Toto je klasický případ, v němž hovoříme o nedostatku pokory, a to o nedostatku odsouzeníhodném. Pokora je zde vyžadována, aby regulovala reakce člověka na jeho mimořádný výkon, úspěch nebo vítězství, které staví na odív jeho dovednosti, talent nebo výjimečnost. Jedná se zde zpravidla o činnost v rámci povolání či kariéry člověka, ale může jít i o jeho koníček nebo o jakoukoli jinou činnost, která přispívá k jeho identitě a smyslu života, například rodičovství nebo péče o domácnost. Právě v těchto oblastech si člověk vytváří osobní „projekty“, které stanovením cíle směřují činnost k oslavenému výkonu a úspěchu. Tato činnost typicky obnáší překonávání obtíží a rozvíjení příslušných dovedností a schopností.⁶ Pokud je cíl dostatečně velký a vzdálený, můžeme hovořit o ambicích člověka, ambicích, které mohou

6 Viz například Kaupinnen, A., Pride, Achievement, and Purpose. In: Carter, J. A. – Gordon, E. C. (eds.), *The Moral Psychology of Pride*. London, Rowman & Littlefield 2017, s. 169–189.

být buď uspokojeny, nebo zmařeny.⁷ Pokud má člověk v určité oblasti silnou ambici, stává se tento projekt obvykle konstitutivním pro jeho sebe-porozumění a pro jeho představu životního naplnění. Ne každý má ovšem takovou identifikující ambici, taková ambice ani není nutná pro smysluplný život. Platí ale, jak se domnívám, že pokora je většinou potřebná u lidí, kteří takovou ambici mají, tedy u lidí, kteří mají silnou touhu se v něčem vypracovat, v něčem se prosadit nebo se v něčem zaskvět. Je potřebná u lidí, kteří mají silnou touhu *učinit* něco skvělého, třeba uspět v prestižním konkurzu, nebo touhu *být* v něčem skvělí, třeba stát se primabalerínou v prestižním souboru.

Tato ambice může mít přitom dva zásadně odlišné důsledky. V ideálním případě může člověka motivovat k tomu, aby se skutečně pokusil uspět: dává mu vytrvalost v tréninku, sílu k překonávání obtíží a odhodlání se dále zlepšovat. V horším případě ovšem, například tam, kde skutečné schopnosti neodpovídají ambici, může člověk svou touhu být skvělý naplnit tak, že sám sebe navzdory faktům přesvědčí, že skvělý je: systematicky například odvrací oči od svých nedostatků a naopak zveličuje své schopnosti, neúspěchy interpretuje jako chybu okolí a hledá pro sebe různé výmluvy nebo vytáčky apod. V tomto případě, kterému se budeme více věnovat v druhé části o selhání a neschopnosti připustit si své chyby a omezení, hraje pokora důležitou epistemickou roli, protože navíc reguluje tendence k sebeklamu, zaujatosti a manipulaci reality. V této části se ovšem podržíme prvního případu, kdy ambiciózní člověk skutečně dosáhne úspěchu a prokáže své skvělé schopnosti, s tím, že dosažené závěry do jisté míry platí i pro zmíněné případy imaginárních úspěchů a schopností.⁸

Vzhledem k tomu, jaké ústřední místo ambice zaujímá v identitě člověka a jaké nemalé úsilí je třeba vynaložit, aby člověk něčeho podstatného dosáhl a skutečně se v dané oblasti někým stal, není divu, že zážitek úspěchu přináší značné uspokojení, ale také specifické výzvy. Vítěz je obklopen chválou, ovacemi a obdivem svého okolí, může se dokonce stát slavným. Je hrdý na to, co dokázal, nebo přinejmenším cítí radost a uspokojení. Čím větší je však úspěch, tím větší je také pokušení reagovat na něj nevhodným způsobem. Vlivem všeho obdivu a ovací si vítěz může o sobě začít myslet, že je něčím lepším než ostatní, a může se začít chovat samolibě, povýšeně či ješitně – říkáme, že mu úspěch „stoupá do hlavy“.⁹ Pokora je v kontextu úspěchu ctnos-

7 Autoritativní výklad obdivuhodného výkonu (*achievement*) viz v: Bradford, G., *Achievement*. New York, Oxford University Press 2015. Autoritativní výklad ambice viz v: Pettigrove, G., *Ambitions. Ethical Theory and Moral Practice*, 10, 2007, No. 1, s. 53–68.

8 Děkuji anonymnímu recenzentovi *Filosofického časopisu* za upozornění na tyto případy.

9 Podrobnější výklad toho, jak nejen úspěch, ale i sláva může „stoupat do hlavy“, viz v: Pacovská, K., „Fame Goes to One's Head”: The Lures of Fame and the Moral Perils of Addiction, Pride and Vanity. In: Robb, C. – Archer, A. – Dennis, M. (eds.), *The Philosophy of Fame and Celebrity*. London, Bloomsbury 2025, s. 32–49.

tí, protože působí proti pokušení myslet si, že je člověk nadřazený ostatním lidem – nejen nadřazený co do své schopnosti, v níž uspěl, ale nadřazený *jakožto člověk*.

V tomto standardním pojetí pokory, které zabírá většinu současných diskusí, a které ovšem budu kritizovat, je pokora považována za „závislou“ ctnost (*dependent virtue*): Abychom podle jeho příznivců vůbec mohli mluvit o ctnosti pokory, musí dotyčný člověk už být v něčem dobrý, musí mít za sebou nějaký úspěch, který ukázal jeho schopnosti. Právě *ohledně* tohoto úspěchu nebo *ohledně* prokázaných schopností je pokorný, na nich je pokora „závislá“. V tomto pojetí se pokora obvykle považuje za zaměnitelnou se skromností.¹⁰ A skutečně je možné – a nejen v angličtině – říci jak „Mluvila o svém vítězství s velkou pokorou“, tak „Mluvila o svém vítězství s velkou skromností“. Toto pojetí pokory budu nazývat „pokora jako skromnost“. Pojetí pokory jako skromnosti je asymetrické, protože skromnost je „závislá“ pouze na úspěchu a pozitivních vlastnostech, nikoli na neúspěchu a vlastnostech negativních. V důsledku toho reguluje nevhodné tendence pouze v jednom směru: reguluje pouze pocity nadřazenosti, nikoli pocity podřadnosti.

Pokora, a to i ve své nejjednodušší podobě skromnosti, je poměrně komplexní a mnohvrstevný charakterový rys. Není náhodou, že většina výše uvedeného popisu neskromného člověka se týká toho, jak tento člověk komunikuje, a ne primárně toho, jak jedná: Pokora jako skromnost (nebo její nedostatek) se projevuje nejen ve vnějším chování člověka (například v tom, že se takový člověk nechlubí nebo nepředvádí), ale především v jeho vnitřních pochodech – v tom, co si myslí, jak soudí, co si představuje, po čem touží, co cítí apod. Pokorný člověk si o sobě nemyslí, že je lepší než druzí lidé, nenaparuje se, nefantazíruje o tom, že je obdivován a oslavován, a upřímně ho těší úspěch druhých. To vše se obvykle (ale ne vždy) projevuje v tom, jak o sobě a o svém úspěchu mluví.^{11, 12}

10 Přehled těchto přístupů viz v: Bommarito, N., *Modesty and Humility*, c.d., část 1. Zde je třeba podotknout, že český termín „skromnost“ se úplně nepřekrývá s anglickým „modesty“. Zatímco anglofonní autoři upozorňují, že při definici ctnosti „modesty“ je třeba odhlédnout od jejího užití ve významu „cudnosti“, u českého termínu „skromnost“ musíme odhlédnout od jeho užití ve významu „vystačit si s málem“.

11 Omezují-li se projevy pokory pouze na toto vnější chování, mluvíme o „falešné“, tj. hrané skromnosti, která ovšem – stejně jako každá jiná hraná ctnost – není ctností pravou.

12 Fakt, že se pokora ve velké míře projevuje v oblasti soudů a přesvědčení, v komunikaci a v diskusích, z ní činí velmi vhodného kandidáta na jednu z klíčových intelektuálních či epistemických ctností, což je oblast zkoumání, která v současnosti zažívá bouřlivý rozvoj. Otázka, v jakém vztahu je intelektuální pokora, tj. pokora týkající se epistemických dober, k pokofe obecně, je netriviální a na její diskuzi zde není prostor. Domnívám se však, že v tomto textu předkládané obecné pojetí pokory lze aplikovat i na intelektuální úspěchy a selhání či na intelektuální kvality a nedostatky.

Pokora se však vymyká i jiné kategorizaci, nejen té, která se týká vnitřních a vnějších projevů. Nenabízí jednoduchou odpověď ani na otázku, zda je primárně zaměřena na člověka samého, nebo zda je primárně zaměřena na druhé.¹³ Pokora totiž ovlivňuje jak postoj k sobě samému, k němuž se vrátím vzápětí, tak postoj k druhým lidem. Pokorný člověk například nahlíží, že jeho úspěch částečně závisel na aspektech, které nebyly v jeho moci, a vděčně uznává zásluhy a přispění těch, kteří jeho činnost podporovali. Místo aby své kolegy svým naparováním snižoval a odrazoval je, nahlíží a uznává jejich vlastní kvality a schopnosti. Pokora má mimo jiné sociální funkci směřující k harmonizaci mezilidských vztahů. Pokorný nebo skromný člověk nepodléhá kompetitivním emocím, jako je závist, žárlivost, škodolibost nebo nepřátelství vůči soupeři. Svým chováním je také neprovokuje u druhých. To vedlo řadu autorů a autorek k definici pokory (skromnosti) jako charakterového rysu, který minimalizuje výskyt „negativních kompetitivních emocí“ a potlačuje sklony k „poměřujícímu chování“ (*ranking behaviour*), při němž náš vztah k lidem ovlivňuje posuzování jejich společenské hodnoty a jejich implicitní zařazování do společenských hierarchií.¹⁴

Není tedy náhoda, že pokora a skromnost nacházejí své nejzřetelnější uplatnění v kontextu soutěže, klání nebo boje, kde se soupeři porovnávají podle svých schopností a výkonu a sestavuje se pořadí, z něhož vzejde vítěz. O úloze pokory ve sportovním chování existuje v literatuře samostatná debata řešící otázku, zda je pokora důležitá pro to, aby byl člověk „dobrým vítězem“.¹⁵ Podobně je pokora v poslední době zdůrazňována jako důležitá ctnost v etice podnikání a řízení.¹⁶ Je zřejmé, že když člověk vyhraje důležitou soutěž, ať už ve sportu, při studiu nebo v zaměstnání, sama tato skutečnost jej řadí vysoko v žebříčku srovnávaných schopností, ale také zvyšuje jeho spo-

13 Rozlišení pokory zaměřené na sebe a na druhé (případně dovnitř či navenek) popisuje Mason, C., Humility and Ethical Development. *Journal of Ethics and Social Philosophy*, 17, 2020, No. 1, s. 52.

14 Viz například Driver, J., The Virtues of Ignorance. *The Journal of Philosophy*, 86, 1989, No. 7, s. 373–384; táž, Modesty and Ignorance. *Ethics*, 109, 1999, No. 4, s. 827–834; a O'Hagan, E., Modesty as an Excellence in Moral Perspective Taking. *European Journal of Philosophy*, 26, 2018, No. 3, s. 2. O pokoře a poměřování viz též Lippitt, J., Beyond Worry? On Learning Humility from the Lilies and the Birds. In: Buben, A. – Helms, E. – Stokes, P. (eds.), *The Kierkegaardian Mind*. London, Routledge 2019, s. 89–99; a Lippitt, J., Kierkegaard, “the Public”, and the Vices of Virtue-Signaling: The Dangers of Social Comparison. *Religions*, 14, 2023, No. 11, 1370. Dostupné na: <https://doi.org/10.3390/rel14111370>; [cit. 13. 5. 2025].

15 Viz například Austin, M. W., Is Humility a Virtue in the Context of Sport? *Journal of Applied Philosophy*, 31, 2014, No. 2, s. 203–214.

16 O pokoře v kontextu podnikání viz například Frostenson, M., Humility in Business: A Contextual Approach. *Journal of Business Ethics*, 138, 2016, No. 1, s. 91–102; přehled o pokoře v kontextu řízení viz v: Kelemen, T. K. et al., Humble Leadership: A Review and Synthesis of Leader Expressed Humility. *Journal of Organizational Behavior*, 2022. Dostupné na: <https://doi.org/10.1002/job.2608>; [cit. 13. 5. 2025].

lečenskou hodnotu a sociální status v příslušných kruzích tím, že dává podnět ke kolektivnímu chválení, obdivu a příznivému mínění. Dobrý a pokorný vítěz si však nenechá vítězství „stoupnout do hlavy“: nevychloubá se, nesnížuje své soupeře ani nevykazuje jiné „poměřující chování“. Nedovolí, aby jeho nově nabytý vyšší sociální status ovlivnil jeho vnímání vlastní hodnoty.

To mě přivádí k zásadní otázce: Jak přesně se pokora týká vlastního já či – jak se někdy říká – vlastního *ego*.¹⁷ K zodpovězení této otázky pomůže uvedení pokory do kontrastu s nesobečností, což je příbuzný charakterový rys, ctnost, která se rovněž týká lidského já a jeho rozpínání.¹⁸ Uvažme nejprve odpovídající neřest: když sobecký člověk v něčem uspěje nebo něčeho velkého dosáhne, pociťuje libost z toho, že získal, co chtěl, že uspokojil svou touhu, ať už byla jakákoli. Jeho pojetí vlastního já tím však není nijak dotčeno. Sobečství nutně neimplikuje přesvědčení o vlastní důležitosti nebo touhu po ní (i když je obsahovat může, pokud se pod sobecké touhy zahrne i touha po slávě, prestiži nebo moci). V souladu s tím je úkolem protipůsobící ctnosti omezit sobecké touhy, ale nikoli napravit sebepojetí či sebehodnocení daného člověka.

Když naproti tomu v něčem uspěje nepokorný nebo neskromný člověk, pociťuje libost, protože bylo nějakým způsobem uspokojeno jeho *ego*: Úspěch ukazuje jeho komparativní kvalitu a jeho skvělé schopnosti v oboru jeho činnosti. To mu dodává pocit vlastní hodnoty a důležitosti,¹⁹ často konstruovaný jako komparativní vyvýšení nad ostatní. Úspěšná tanečnice z výše uvedeného příkladu, která je lepší baletkou než ostatní, si tak o sobě začne myslet, že je i lepší, významnější člověk než ostatní – a tomu odpovídá i její chování. Domýšlivost, arogance, ješitnost nebo samolibost, neřesti často uváděné jako protiklady pokory, všechny v kontextu úspěchu implikují zbytnělé *ego*, nepřiměřený pocit vlastní hodnoty, důležitosti, nebo dokonce nadřazenosti ve srovnání s hodnotou, důležitostí a postavením ostatních. Nepokorný člověk se domnívá, že když převyšuje druhé ve svých schopnostech a obdivu, hodnotě, převyšuje je i jako člověk; že to z něj činí lepšího, významnějšího, důležitějšího člověka.²⁰

17 Termín „*ego*“ zde budu používat nikoli v neutrálním psychologickém smyslu, ale tak, jak se používá v běžné řeči pro vyjádření určité nepokory, když říkáme například, že má někdo „zbytnělé *ego*“, že je „*egoista*“ nebo že „v cestě stálo jeho *ego*“.

18 Užitečný přehled odkazů na literaturu dokládající, že pokora s sebou nese nízké soustředění na sebe, a naopak orientaci zevně, viz v: Whitcomb, D. et al., *Intellectual Humility: Owning Our Limitations*, c.d., s. 19, pozn. č. 26.

19 Termín „*pocit*“ zde – podobně jako u „*pocitu nadřazenosti*“ – neznamená pouhý prchavý afekt, ale má i kognitivní aspekt vnímání vlastní hodnoty.

20 Pokud tedy například někdo převyšuje ostatní v nesobečnosti, může nedostatek pokory coexistovat s nesobečností. Právě tento případ poukazuje na klíčovou, byť zapektitou roli pokory v morální oblasti. Viz například Pacovská, K., *Wanting to Be Better: On the Self-Defeating*

Myšlenka, že jsem lepší, významnější člověk než ostatní, může být čistě soukromá, ale může přicházet i zvenčí, jak bylo zmíněno výše v souvislosti se společenskou hodnotou: když mě druzí obdivují a považují mě za lepšího a významnějšího člověka, mohu z toho nabýt dojmu, že také jsem lepší a významnější člověk. To, co může naši tanečnici pokoušet, není jen fakt, že vyhrála konkurz, ale také silná společenská reakce, kterou její vítězství vyvolává: vítězové jsou chváleni, obdivováni, oslavováni a vyzdvižováni. Takové zvýšení sociálního statusu a společenské hodnoty má pak dopad na vnímání vlastní hodnoty, zvlášť pokud je člověk velmi mladý. Vnímání sebe sama a vlastní hodnoty je totiž často komplexně propojeno s tím, jak tuto hodnotu vnímají a oceňují druzí, což poukazuje na hlubokou sociální povahu lidského já.²¹

Shrňme nyní porovnání pokory a nesobeckosti, těchto příbuzných ctností, které obě regulují rozpínání lidského já a jeho tendence k sebestřednosti: Zatímco nesobeckost pouze omezuje sobecké touhy, tj. touhy, v nichž chceme něco pro sebe, úkol pokory či skromnosti je komplexnější: zasahuje do otázky, jak vnímáme či pojmáme vlastní já a jak hodnotíme jeho důležitost vzhledem k druhým lidem. Pokora i skromnost tak působí proti mechanismům společenského poměřování a sociálních hierarchií, do nichž jsou lidé neustále vtahováni.²²

Pokud se však o pokoře uvažuje pouze v souvislosti s úspěchem, může být její úkol mylně chápán pouze jako působení proti sklonu k nadřazenosti a přemrštěnému pocitu vlastní hodnoty či důležitosti. V takovém asymetrickém pojetí by pokora působila pouze v jednom směru, totiž ve směru omezování pocitu vlastní hodnoty či důležitosti, vedoucím k omezování ega. Toho je možné dosáhnout například systematickým sebe-podceňováním nebo ignorováním vlastních kvalit, jak ukazuje ve svém vlivném článku Julia Driverová.²³ Jak však oproti tomu upozorňuje Jeanine Grenbergová, právě takto vyvstává riziko, že pokora bude spojena s pocity podřadnosti, bezcennosti, s úplným sebezapřením nebo sebesnižováním.²⁴ Potom ovšem hrozí, že pokora ztratí status ctnosti způsobem, jakým jí ho upřel David Hume ve svém

Character of Moral Perfection. In: Campbell, M. – Reid, L. (eds.), *Ethics, Society and Politics: Themes from the Philosophy of Peter Winch*. Cham, Springer 2020, s. 167–182.

- 21 Podrobněji o tom, jak sláva, tj. obdiv druhých, může kazit charakter, viz Pacovská, K., “Fame Goes to One’s Head”: The Lures of Fame and the Moral Perils of Addiction, Pride and Vanity, c.d. Detailní argument, jak se do emocí hrdosti a studu a souvisejícího pocitu vlastní hodnoty promítá hodnocení ostatních, viz v: Salice, A., Self-Esteem, Social Esteem and Pride. *Emotion Review*, 12, 2020, No. 3, s. 193–205; a v: Montes Sánchez, A., Shame and the Internalized Other. *Etica e Politica / Ethics and Politics*, 17, 2015, No. 2, s. 180–199.

- 22 Srov. O’Hagan, E., Modesty as an Excellence in Moral Perspective Taking, c.d.

- 23 Driver, J., The Virtues of Ignorance, c.d.

- 24 Grenberg, J., Humility, Kantian Style, c.d., s. 233–234.

slavném odsouzení pokory jako jedné z „mnišských ctností“.²⁵ Já však na případu neúspěchu v následující části ukážu, že pokora působí nejen proti sklonu k pocitu nadřazenosti a k sebevyvyšování, ale také proti sklonu k pocitu podřadnosti a k sebesnižování. Jak budu tvrdit, jejím pravým úkolem je úplně vystoupit z her o relativní nadřazenosti a podřadnosti a přesměrovat zájem a pozornost člověka od jeho vlastního statusu k předmětu jeho činnosti.

2. Pokora, selhání a transformativní zkušenost pokoření se

V předchozí části jsem psala o pokoře jako skromnosti, která se podle autorů a autorek, kteří toto pojetí zastávají, projevuje, když člověk v něčem uspěje, něco velkého vykoná, něčeho dosáhne nebo jiným způsobem prokáže své schopnosti či kvality. Všechny tyto pozitivní zkušenosti lidské já podporují, což pokoře propůjčuje roli jakéhosi korzetu, který brání přílišnému nafukování a rozpínání ega a živení rozličných druhů neřesti pýchy, jejíž nebezpečí dobře vyjadřuje rčení „úspěch stoupá do hlavy“.²⁶ Nyní však ukážu, že pokora hraje stejně důležitou, ne-li důležitější roli při regulaci zkušenosti neúspěchu, selhání či porážky, které často prozrazují některé vady či nedostatky člověka, a že je tedy třeba ji také stavět do kontrastu s pocity podřadnosti, bezcennosti, sebezapření nebo sebeponižování. Tato potřeba pojetí pokory, které je symetrické pro pozitivní i negativní případy, poukazuje na zásadní nedostatek pojetí pokory jako skromnosti.

Svůj argument začnu zkoumáním tří vybraných typů reakcí na situace, v nichž člověk v něčem neuspěje nebo selže. Představme si opět – a to je první scénář –, ambiciózní tanečníci, která se relativně brzy přihlásí do konkurzu na obsazení místa v prestižním představení a neuspěje, protože ještě není dost dobrá.²⁷ Když se o výsledku dozví, reaguje hněvivě: je nazlobená, obviňuje všechny v komisi z předsudků a neférovosti, vymýšlí nepravděpodobné teorie o úspěchu své soupeřky, obviňuje trenérku, rodiče i všechny kolem, že ji zklamali. Je plná zášti, vznětlivá, někdy i paranoidní. Zatímco první část byla věnována případu člověka, který neumí správně naložit se svým vítězstvím, zde se objevuje případ někoho, kdo „neumí prohrávat“: někoho, kdo

25 Hume, D., *Zkoumání o zásadách mravnosti a zkoumání o rozumu lidském*. Přel. J. Škola. Praha, Jan Laichter 1899, s. 108.

26 Podrobné rozlišení různých druhů pýchy projevujících se v tomto kontextu viz v: Pacovská, K., „Fame Goes to One's Head”: The Lures of Fame and the Moral Perils of Addiction, Pride and Vanity, c.d..

27 Zde je třeba upozornit na fakt, že jednatel může pouze za některé typy selhání. Pouze ty vyvolávají v pochybnosti o jeho schopnosti či talentu a odhalují jeho nedostatky. Jiné typy selhání, například selhání způsobené nepřízní štěstěny nebo selháním druhých lidí, nejsou (přínejmenším přímo) v moci jednatelova a neprozrazují jeho nedostatky.

se nedokáže vyrovnat s porážkou.²⁸ Takový postoj má však negativní dopad na další rozvoj tanečnice z našeho příkladu: Když jí například trenérka říká, co by mohla udělat lépe, naše protagonistka se s ní hádá a odmítá kritiku slyšet: ona ví své, její výkon byl bezchybný, nepotřebuje ničí pomoc, nemusí nikoho poslouchat. Pokud však odmítá slyšet spravedlivou kritiku, úspěšně tak sabotuje možnost poučit se ze svých chyb a zlepšit se.

Zatvrzelost člověka, který navzdory jasným faktům odmítá uznat svůj nedostatek, omezení nebo chybu, intuitivně svědčí o nedostatku pokory, stejně jako o ní svědčil v první části případ člověka, který si svou úspěšnost jen namlouval.²⁹ Existuje však i druhý, pozitivní scénář, ve kterém se ukazuje dynamický aspekt pokory. Zážitek neúspěchu, při němž je člověk konfrontován se svými nedostatky, se může naopak stát příležitostí, která ho pokoře učí. Tanečnice, jejíž kariéra byla doposud bezproblémová a úspěšná, může, když nevyhraje, „spolknout svou pýchu“ a díky této bolestné zkušenosti přijmout, že ji omezují nedostatky, o kterých nevěděla, že není takovou baletní hvězdou, za jakou se považovala, a že musí ještě tvrdě pracovat, aby se zlepšila. Nancy Snowová nazývá podobnou zkušenost transformativní „zkušeností vnitřního pokoření se“ (*humbling experience*).³⁰ Jde v ní o to, že člověk, který narazil na své limity, prochází vnitřní proměnou směrem k pokoře: upravuje své pojetí sebe sama, stává se pokornějším, a tím i ctnostnějším. Neúspěch tak podnítil jeho morální rozvoj, „naučil ho pokoře“.³¹

Bylo by však chybou chápat účinek této transformativní zkušenosti pouze v tom smyslu, že člověk jen upraví svůj dříve přemrštěný pocit vlastní hodnoty na správnou úroveň, aby odpovídal jeho skutečným kvalitám a nedostat-

28 Ve sportovním kontextu se v angličtině používají symetrické pojmy “bad/poor winner” a “bad/poor loser”. Detailněji o prohrách a výhrách ve sportu viz Howe, L. A., Gamesmanship. *Journal of the Philosophy of Sport*, 31, 2004, No. 2, s. 212–225; a Austin, M. W., Is Humility a Virtue in the Context of Sport? *Journal of Applied Philosophy*, 31, 2014, No. 2, s. 203–214.

29 D. Whitcomb a jeho spoluautoři považují ve svém vlivném článku o intelektuální pokoře za definující znak pokory dokonce to, že se člověk zná ke svým nedostatkům. Toto přiznání si svých vlastních omezení se projevuje v celém spektru jeho kognitivních, behaviorálních, motivačních a afektivních reakcí. Viz Whitcomb, D. et al., Intellectual Humility: Owning Our Limitations, c.d., s. 8–10. Whitcombův tým ovšem nepodává hlubší vysvětlení toho, proč si nepokorný člověk nechce připustit své chyby a proč – jak se ukáže v dalším scénáři – ho jejich přiznání může uvrhnout do pocitu bezcennosti. O toto vysvětlení naopak usiluje přítomný text.

30 Snow, N., Humility, c.d., s. 205.

31 Costica Bradatan věnuje celou knihu popisu způsobů, jak různé druhy selhávání učí člověka pokoře. Jeho pojetí pokory je ovšem radikálnější než to, které je obhajované v této stati: Bradatan se inspirovat eticko-platónskými úvahami Simone Weilové a Iris Murdochové, v nichž si dokonale pokorný člověk uvědomuje svou nicotnost vzhledem k univerzu, a to mu umožňuje nezaújatě vnímat realitu světa. Viz Bradatan, C., *In Praise of Failure: Four Lessons in Humility*, c.d., s. 42–48; srov. též Pacovská, K., Being at Home in the World. In: Hrachovec, H. – Mácha, J. (eds.), *Platonism. Proceedings of the 43rd International Wittgenstein Symposium*. Berlin – Boston, de Gruyter 2024, s. 247–267.

kům, způsobem, k němuž by vedlo asymetrické pojetí pokory. Mohlo by se totiž stát, a to je třetí scénář, že neúspěch je tak velký, že výsledné skóre jeho skutečných kvalit a nedostatků uvrhne člověka do těžkých pocitů podřadnosti, bezcennosti, a dokonce sebenenávisti, které podkopávají jeho sebedůvěru a akceschopnost, nemluvě o kvalitě jeho života. Představte si tanečnici, která po neúspěšném konkurzu propadne sklíčenosti a sebelítosti a která se neúspěchem nechá odradit a další úsilí vzdá. V horším případě si neúspěch může vyčítat tak intenzívně, že se dostává na hranici sebenenávisti a sebeustrukce. Může se to zdát překvapivé, ale tento případ je vlastně pouhou „odvrácenou stranou“ prvního scénáře: stejně jako tam, i zde daný člověk příliš lpí na svém nesprávném pojetí vlastní hodnoty, totiž na přesvědčení, že jako člověk má hodnotu jen do té míry, do jaké je vynikajícím tanečníkem či tanečnicí. Jenže v tomto případě si protagonistka nic nenalhá, uvědomuje si, že svému ideálu nedostává a ve svých očích ztrácí veškerou hodnotu. Takový zdrcující pocit bezcennosti však není pokornou reakcí na neúspěch. Je to jen další případ někoho, kdo se nedokáže vyrovnat s porážkou.³²

Pouhé upravení pocitu vlastní hodnoty na správnou úroveň se tak mívá se smyslem výše popsané transformativní zkušenosti, která člověka učí pokoře. Ta totiž obnáší hlubší proměnu. Není tomu tedy tak, že by se pocit vlastní hodnoty člověka během ní posunul dolů na nějaké pomyslné stupnici, nýbrž tak, že právě díky této zkušenosti člověk prochází hlubší proměnou zasahující do struktury jeho zájmů: do struktury toho, co je pro něj důležité, a toho, na čem mu záleží. Taková proměna má negativní i pozitivní stránku, jejichž detailnější výklad bude předmětem následující části této stati. Za prvé, tato proměna zahrnuje upuštění od povrchních „her na podřadnost a nadřazenost“, jak statusové poměrování nazývá Jeanine Grenbergová.³³ Za druhé, tato proměna implikuje pozitivní přesun orientace směrem k tomu, na čem v danou chvíli skutečně záleží: člověk se již nesoustředí na sebe a svůj obraz, ale je plněji pohlcen věcí nebo činností, které se věnuje.³⁴

32 Je důležité podotknout, že ne každý případ pocitu bezcennosti jako reakce na selhání indikuje nedostatek pokory, nebo dokonce nějaký druh pýchy, ješitnosti či narcismu. To nastává pouze tehdy, když se pocity bezcennosti objeví jako důsledek vjemu vlastní chyby či omezení. Není tomu tak například v případě, kdy se člověk cítí bezcenný, protože selhal ve svém životním projektu, který je podstatnou částí jeho identity.

33 Grenberg, J., *Kant and the Ethics of Humility. A Story of Dependence, Corruption and Virtue*, c.d., s. 33, 137. Viz též týž, *Humility*, Kantian Style, c.d., s. 237.

34 Existují samozřejmě různé druhy selhání v různých druzích aktivit. Někdy vede pokorné přijetí neúspěchu k přehodnocení vlastních schopností a preferencí a k závěru, že daná aktivita (profese) není pro mě. Někdy vede k lepšímu poznání cíle a nutných prostředků k jeho dosažení, k přehodnocení jejich hodnoty a třeba i k závěru, že ten cíl za to nestojí (vysoká pozice, ambice). Velmi často však selhání zahrnuje zpětnou reflexi, opětovné promyšlení důležitých otázek, promyšlení toho, co já i ostatní opravdu potřebujeme. Může vést také k větší intelektuální pokoře vzhledem ke komplexitě světa a lidí v něm.

Než se však obrátím k upřesnění povahy této hlubší proměny, chci pokázat na dva v literatuře často přehlížené, leč klíčové aspekty pokory, které odhalilo právě až zkoumání neúspěchu a selhání: Za prvé, případ neúspěchu ukazuje nezastupitelnou roli pokory v učení, zdokonalování se a osobním rozvoji, které jsou zásadní pro jakýkoli dobrý výkon, ale i pro dobře žitý život. Neúspěchy, nezdary, chyby a omyly jsou důležitou součástí procesu hledání správné cesty, ať už jde o učení, vědecké bádání nebo snahu žít dobrý život. Podmínkou úspěchu v tomto procesu je schopnost uznat vlastní chybu či nedostatek, náležitě se s nimi vypořádat a poučit se z nich, čemuž nepokora může podle výše uvedené analýzy bránit buď tak, že člověku nedovolí chybu si přiznat, nebo tak, že jej od dalšího úsilí odradí. Nejlépe je to patrné u dětí a mladých lidí, kteří chybují často, protože se stále ještě učí, zároveň však jejich já není ještě pevně ustaveno, a tudíž více podléhají vlivu okolí. Zkoumání pokory v tomto kontextu má tedy dopad i na filosofii výchovy a vzdělávání: Učitel musí s chybami žáků zacházet opatrně, aby uchoval jejich motivaci zkoušet to znovu a lépe, namísto toho, aby je svou kritikou odradil nebo ponižil. To mimo jiné znamená, že dobrý učitel, vychovatel i mentor učí dítě přijímat neúspěch či chybu s pokorou, protože ví, že nepokorný postoj často vede k tomu, že si dítě chybu buď nechce připustit, nebo že svou původní snahu úplně vzdá.³⁵

Druhý přehlížený, leč klíčový aspekt pokory je její role v případech morálního selhání. Když se někdo dopustí něčeho morálně zavrženíhodného, může nedostatek pokory blokovat jeho správné reakce na toto provinění a bránit ozdravnému procesu vyrovnávání se s vlastní vinou, do něhož patří lítost, náprava, poučení se z vlastních chyb, ale i omluva a prosba o odpuštění. Výše uvedená analýza neúspěchu ukazuje, proč nepokorný člověk zatvrzele popírá svou vinu nebo upadá do ubíjejících a neproduktivních pocitů viny, namísto aby litoval újmy, kterou způsobil druhému člověku. Jak jsem ukázala již ve svých dřívějších textech, pokora i v těchto případech chrání člověka před pomýleným pochopením vlastní hodnoty a umožňuje správnou reakci na vlastní morální selhání a vyrovnání se s vinou jak vzhledem k sobě, tak vzhledem k ostatním.³⁶

35 Existují výchovné postupy, které úplně odrazují od praxe chválení a kritiky, odměn i trestů, protože odvádí motivaci od dané aktivity samé. Viz např. hnutí „gentle“ nebo také „positive parenting“.

36 V češtině viz např. již zmíněná kap. 10 v: Pacovská, K., *Vína, láska, náhoda*, c.d., a její značně rozšířená verze v: táž, *Remorse and Self-love: Kostelníčka's Change of Heart. The Journal of Ethics*, 25, 2021, No. 4, s. 467–486.

3. Čtyři charakteristiky pokory

Protože jsem se v předchozích částech tohoto textu soustředila na dynamický aspekt pokory, tj. na situaci, kdy člověk, který je původně v něčem nepokorný, pokoru vnitřní proměnou získává, žádný ze scénářů, které jsem popsala, nepopisoval případ člověka, který zažívá neúspěch, ale přitom je pokorný už od začátku. Tento případ lze však z ostatních snadno odvodit, jak se ukáže v této poslední části. Pokorná reakce na neúspěch má řadu rysů společných s pojetím pokory jako skromnosti, ale obsahuje i důležité odlišnosti, které ovšem nevyplynou jen z toho, že se jednoduše překlopí analýza pozitivního případu reakce na vlastní úspěch na analýzu negativního případu neúspěchu. To se týká především vztahu pokorného člověka k vlastní hodnotě, tj. první a nejdůležitější ze čtyř základních charakteristik pokory jako ctnosti, které představím v této části. Tyto charakteristiky, které vycházejí z analýzy situace neúspěchu, zároveň shrnují hlavní rysy symetrického pojetí pokory; ctnosti, jež nám nepomáhá nakládat jen s tím, v čem jsme dobří, ale také se svými nedostatky.

Začneme první charakteristikou pokory, která navazuje na předchozí analýzu: pokora v reakci na neúspěch je hluboko zasahujícím charakterovým rysem, který se týká vlastního já člověka, jeho sebepojetí a jeho pocitu vlastní hodnoty. Případ zatvrzelosti při uznávání vlastní chyby z prvního scénáře má původ v neadekvátním sebepojetí nepokorného člověka: Mylně si o sobě myslí, že je tak skvělý a nadaný, že prostě nemůže být pravda, že selhal; musí jít o chybu někoho nebo něčeho jiného. Není podle něj možné, aby byl neúspěch způsoben nedostatkem, vadou nebo chybou na jeho straně. Podobně jako se nedostatek pokory promítal do přiznávání zásluh v případě úspěchu, se promítá i do nasměrování výčitek a hněvu v případě neúspěchu. Při úspěchu se projevují kvality člověka, které si rád přizná, zatímco neúspěch často prozrazuje osobní nedostatky, které má důvod před sebou skrývat. Pokorný člověk naopak nemá žádnou motivaci, aby odvracel zrak od svých nedostatků a chyb nebo aby zaujatě vyvyšoval jen své kvality. Nemá potřebu považovat se za skvělého nebo mimořádně nadaného. Nedělá mu tedy problém přiznat si svá omezení a přijmout oprávněnou kritiku, pomoc či radu. To napomáhá ke zlepšení jeho relevantních schopností a kvality jeho výkonu.

Případ bezcennosti ze třetího scénáře pomáhá vysvětlit motivaci nepokorného člověka z prvního scénáře, motivaci chránit své chybné sebepojetí i za cenu ohýbání pravdy a vnitřní nepoctivosti: Ukázalo se, že tímto důvodem je jeho pomýlené pojetí vlastní hodnoty, kterou vnímá jako ohroženou svým selháním nebo projevem vlastní chyby, neschopnosti či jiného relevantního nedostatku. Jeho pomýlení spočívá vlastně v tom, že svou lidskou hodnotu a důležitost ztotožňuje se svou obdivuhodností, tj. se skvělým vý-

konem v relevantní oblasti, výkonem, pro který si zaslouží obdiv. Chybně se domnívá, stejně jako naše protagonistka z první části, že je-li obdivuhodný díky nějakému úspěchu, je i lepší a důležitější jako člověk. Protože dobré mínění a obdiv druhých konstituují jeho postavení ve společnosti, je v tomto smyslu jeho hodnota ztotožněna s jeho společenským postavením, které je vždy komparativní („jsem lepší než...“).³⁷ Když, jako ve třetím scénáři, nepokorný člověk neuspěje, a tím se ukáže jako méně nebo vůbec ne obdivuhodný, buď toto selhání popře, nebo jej vědomí neúspěchu uvrhne do pocitu bezcennosti, protože je přesvědčen, že mu lidskou hodnotu propůjčuje pouze jeho skvělý a obdivuhodný výkon. Pokorný člověk naopak nezaměňuje své postavení, komparativní status či obdivuhodnost se svou lidskou hodnotou. Když se setká s neúspěchem, nebere si ho osobně v tom smyslu, že by byla zpochybněna celá jeho osoba, její hodnota a identita. Nenechá se tedy odradit, nebo dokonce zdrtit pocity bezcennosti, podřadnosti či nízkého sebevědomí a na neúspěch reaguje konstruktivně.

Než přejdu k druhé charakteristice pokory, zmíním ještě dva důležité důsledky této analýzy, které se v pozitivním případě úspěchu neprojevují tak zřetelně. a) Jak plyne z předchozí analýzy, člověk, kterému chybí pokora vzhledem k neúspěchu, je silně motivován nejen k tomu, aby svůj neúspěch popíral před ostatními, ale také k tomu, aby ho popíral sám před sebou. Je tak motivován klamat sebe sama nejen ohledně samotné skutečnosti neúspěchu, ale také ohledně jeho příčin, důsledků apod. Vyhýbá se tak adekvátnímu sebepoznání. V tomto smyslu je pokora spojena s ctnostmi poctivosti a upřímnosti. b) Protože pokorný člověk nedává v sázku celou svou hodnotu, když se snaží něčeho dosáhnout, méně se bojí neúspěchu. Může si tedy dovolit klást si ambicióznější cíle a přijímat riskantní, ale smysluplné strategie, což si člověk úzkostlivě chránící své pojetí sebe sama a své hodnoty dovolit nemůže. V tomto smyslu je pokora spojena s ctností odvahy.³⁸

Přejdeme nyní k druhé charakteristice pokory, totiž k pozitivnímu vlivu, jaký má tato ctnost na vztah k druhým lidem. Jak jsem ukázala výše, pokorný člověk, který kvůli vlastnímu pochybení nedosáhl toho, co si předsevzal, nemá problém realisticky uznat svoji chybu. Proto neobviňuje ze svého neúspěchu ostatní a nemá jim za zlé věci, za které mohl sám. Pokorný člověk trpělivě vyslechne názor druhých a neuhýbá před upřímnou kritikou a dobře míněnými radami.³⁹ Dokáže ocenit kvality svých kolegů nebo učitelů a je

37 Srov. výklad v: Roberts, R. C., *Spiritual Emotions: A Psychology of Christian Virtues: Reflections on Some Christian Virtues*. Grand Rapids, MI, Wm. B. Eerdmans Publishing 2007, s. 83–85; s. 88–90.

38 To ovšem neznamená, že by pokora přímo implikovala celé tyto ctnosti (poctivost a odvalu), protože ty se samozřejmě týkají i jiných typů situací, na něž pokora vliv nemá.

39 Srov. Mason, C., *Humility and Ethical Development*, c.d., s. 71.

připraven poučit se z jejich příkladu. Není náchylný k závisti, žárlivosti, nepřátelství, zlobě nebo škodolibosti vůči svým úspěšnějším kolegům. Jak vyplynulo z případu zatvrzelosti z prvního scénáře, nedostatek pokory v reakci na neúspěch často vyvolává konflikty a třenice. Jednak proto, že neochota přiznat vlastní chybu způsobuje spory a rozepře s druhými, ale také proto, že dotyčný často nespravedlivě obviňuje druhé a různé věci jim zazlívá. Nedostatek pokory v případě bezcennosti ze třetího scénáře, v němž se člověk spíše trápí, než hněvá, narušuje vztahy skrytějším způsobem, poukazuje však na další způsob, jakým pokora bojuje proti určitým formám pohlcení sebou samým. Pokorný člověk si i při neúspěchu zachovává své nepodmíněné vědomí vlastní hodnoty. Nestaví proto na odiv své selhání jako nějaká „drama queen“, nefňuká, nežadoní o soucit ani citově nemanipuluje s druhými, třeba litaniami sebelítosti. Nechová se servilně či poníženě ani způsobem, který vybízí ostatní, aby na něj shlíželi s pohrdáním nebo aby se k němu chovali blahosklonně či s povýšenou shovívavostí.⁴⁰

Toto vše platí obecně o vztazích pokorného člověka k druhým lidem. Podíváme-li se však specificky na jeho osobní vztahy k lidem blízkým, tj. na vztahy charakterizovatelné pojmem láska, vidíme, že prospěšnost pokory zasahuje ještě hlouběji. V předchozích odstavcích jsem tvrdila, že nepokorný člověk vlastně zaměňuje svou lidskou hodnotu za svou obdivuhodnost. Takové pomýlené chápání vlastní hodnoty je však vždy komparativní, implikuje poměřování s druhými lidmi: Nepokorný člověk se vnímá (nebo se chce vnímat) jako skvělý, lepší, obdivuhodnější než ostatní, jako někdo, kdo vyniká nad ostatní a kdo je díky tomu jako člověk důležitější a hodnotnější. To je však sebepojetí, které je neslučitelné s láskou v její nejlepší podobě, protože ta – mluvíme-li o vztahu dvou dospělých – předpokládá rovnost ve vzájemném přístupu k hodnotě druhého.⁴¹ Pokud tedy někdo otázkou, zda je hoden lásky, mylně chápe jako otázku, zda je hoden obdivu (a zaměňuje tak svou „láskyhodnost“ za svou „obdivuhodnost“), není schopen se otevřít lásce druhého takový, jaký skutečně je, tj. včetně svých nedostatků a omezení, které

40 Obecněji k sebestředným tendencím, když je člověk v pozici slabého nebo trpícího, viz např. Weilová, S., *Formy implicitní lásky k bohu*. In: táž, *Duchovní autobiografie*. Prel. A. Záthurecký. Bratislava, Kalligram 2006, s. 47; Gaita, R. F., *Good and Evil: An Absolute Conception*. London & New York, Routledge 2006, s. 63; s. 193–194; Gaita, R. F., *Sdílené lidství. Přemýšlení o lásce, pravdě a spravedlnosti*. Přel. J. Petříček. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2022, s. 33; Murdoch, I., *On 'God' and 'Good'*. In: týž, *The Sovereignty of Good*. London, Routledge 1970, s. 68.

41 Láska je totiž – vedle respektu – jednou z forem uznání hodnoty jednotlivce. Tento motiv spojuje řadu autorů ve filosofii lásky. Viz např. Frankfurt, H., *Nutnosti spojené s láskou*. In: Hejduk, T. – Pacovská, K. (eds.), *Filosofie lásky a přátelství*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2016, s. 181–200; nebo Velleman, J. D., *Láska jako morální emoce*. In: tamtéž, s. 201–259. Srov. též Pacovská, K., *Vina, láska, náhoda*, c.d., kapitola 9.

obdivuhodné nejsou.⁴² Oproti tomu pokorný člověk, protože nedbá na samoúčelnou obdivuhodnost a přijímá sebe i druhé takové, jací jsou, se otevírá druhým beze studu a dalších postojů či emocí, které by bránily opravdovým vztahům. Nepodmíněná láska je zároveň tím, co konstituuje i jeho pocit nezczitelné lidské hodnoty.⁴³

Třetí charakteristikou pokory je její veřejný či společenský aspekt. Zatímco úspěch či mimořádný výkon jsou ostatními lidmi chváleny a obdivovány, což může vyvolat nafouknutí ega, neúspěch obvykle přináší negativní reakce zklamání a opovržení, mnohdy posílené společenskou stigmatizací selhání, neúspěchu a porážky (poražení jsou vnímáni jako „loseři“), protože společenská hodnota do velké míry kopíruje obdivuhodnost.⁴⁴ Pokud neúspěšnému člověku záleží na jeho veřejném obrazu a na mínění ostatních, má negativní sociální reakce sama o sobě potenciál ovlivnit jeho pocit vlastní hodnoty. Aby tomu zabránil, může být v pokušení chránit svůj veřejný obraz všemožnými prostředky, které zakrývají pravdivý stav věcí: může například druhé ohledně svého selhání klamat nebo předstírat, že se nic nestalo, což jsou navenek zaměřené analogie prvního scénáře. Pokud se k takovému chování neuchýlí a neúspěch je navíc vnímán druhými jako jeho chyba, stává se terčem kritiky, vinění a výsměchu, které vedou k pocitům studu, ponížení a bezcennosti, tj. k zvenku zapříčiněné analogii třetího scénáře. Pokora posiluje já před ohrožením zevnitř, ale v důležitém smyslu také před tímto ohrožením zvenčí. Pokorný člověk uzná svou chybu, kde je to adekvátní, ale nenechá se negativní společenskou reakcí vmanipulovat do pocitu bezcennosti.

Čtvrtou charakteristikou pokory, která vykrystalizovala v závěru předchozí části, je, že pokornému člověku záleží na předmětu jeho činnosti, a ne

42 V tomto smyslu analyzovali Stanley Cavell a Alba Montes Sánchezová příklad krále Leara jako tragédie člověka, který se příliš styděl odložit svůj status krále a stanout před svými dcerami jako zranitelný starý muž zasluhující láskyplný soucit. Viz Cavell, S., *The Avoidance of Love*. In: týž, *Must We Mean What We Say? A Book of Essays*. 2nd ed. Cambridge, Cambridge University Press 2002, s. 267–354; Montes Sánchez, A., *Shame, Recognition and Love in Shakespeare's King Lear*. *Azafes. Revista de filosofía*, 16, 2014, s. 73–93. V návaznosti na jejich analýzu jsem dále dovozovala, že takový člověk mylně chápe lásku jako obdiv a tím se skutečné lásce vyhýbá. Viz Pacovská, K., „Try to Be Loved & Not-Admired.” *Lili Bart's Moral Struggle*. In: Salskov, S. A. – Beran, O. – Hämäläinen, N. (eds.), *Ethical Inquiries After Wittgenstein*. Cham, Springer 2022, s. 49–62.

43 K platónskému pojetí toho, jak bezpodmínečná, přijímající láska propůjčuje hodnotu i nejdostrovanější lidské bytosti, viz Gaita, R. F., *Sdílené lidství. Přemýšlení o lásce, pravdě a spravedlnosti*, c.d., kap. „Dobrota přesahující ctnost“.

44 Ke stigmatizaci selhání viz Feltham, C., *Failure*. London, Routledge 2014, s. 103; a Bradatan, C., *In Praise of Failure: Four Lessons in Humility*, c.d., s. 121. Uvedené neplatí pro selhání, která jsou v nějakém smyslu šokující nebo spektakulární, protože ta naopak lidskou pozornost přitahují a mohou vést k určité (byť neblahé) proslulosti. Viz například analýzu případu selhání a skandálu Elizabeth Holmesové v: Slegers, R., *Infamous Monster Women. Siren Mythology and the Case of Elizabeth Holmes*. *Ethical Perspectives*, 29, 2022, No. 1, s. 115–137.

na tom, jak v ní sám vyniká. Nepokorného člověka může neúspěch nebo nedostatečná úspěšnost odradit od dalšího snažení, nebo může dokonce o danou činnost ztratit zájem. Cathy Masonová popisuje efekt „kyselých hroznů“, který její příklad, postava Gwendolen z románu *Daniel Deronda*, jehož autorkou je George Eliot (vlastním jménem: M. A. Evansová),⁴⁵ zažívá, když si uvědomí, že nehraje na klavír tak dobře, jak by chtěla: nejenže ztrácí motivaci se zlepšovat, ale také úplně ztrácí schopnost užívat si hudbu.⁴⁶ Pokorný člověk, protože mu nejde o to, aby ve všem vynikal, je schopen plně směřovat svou pozornost a zájem do věci samé. Tento kontrast zájmu o sebe a zájmu o věc je zvláště patrný u transformativní zkušenosti pokoření se z druhého scénáře, v souvislosti s níž lidé často s pocitem úžasu uvádějí, že si „konečně uvědomili, na čem skutečně záleží“.

Vztáhneme-li tuto poslední charakteristiku pokory na výchovu a vzdělávání, je vidět, že výchova k pokoře učí kromě konstruktivního vyrovnávání se s chybami i správné motivaci k činnosti, již má být zájem na dané věci. Ukazuje se, že přílišný důraz na soutěžení, chválu a tresty může být kontra-produktivní právě proto, že odklání pozornost od smyslu dané činnosti, ať už jde o násobilku, kreslení nebo uklízení pokojíčku. Podobně důležitý dopad má tato pozitivní orientace pokory v oblasti morálního jednání a selhání, kde smysl činnosti konstituuje dobro druhých lidí. Není třeba zvlášť dokládat, že morální hodnota pomoci druhému je kompromitována ve chvíli, kdy člověka motivuje touha po obdivu. Ještě důležitější význam má ovšem toto přesměrování zájmu a pozornosti v případech morálního selhání, v němž správná forma lítosti předpokládá, že člověk uzná újmu, kterou způsobil druhému.⁴⁷

Závěr

Cílem tohoto textu bylo v návaznosti na probíhající diskusi v současné anglosaské etice rehabilitovat pojetí pokory jako ctnosti důležité jak pro dosahování ambiciózních cílů a rozvoj příslušných schopností, tak pro dobrý život obecně. V první části jsem představila pojetí pokory jako skromnosti, které zastává velká většina současných autorů. I v tomto pojetí, které se týká regulace reakcí na vlastní úspěch, se pokora vyhýbá jednoduché definici, protože se projevuje jak ve vnějším chování, tak ve vnitřním prožívání a zasahuje jak do postojů k druhým lidem, tak do postojů k sobě samému. Srovnání s neso-

45 Eliot, G., *Daniel Deronda* (1876). Oxford, Oxford University Press 2014.

46 Mason, C., *Humility and Ethical Development*, c.d., s. 72.

47 V 10. kapitole mé knihy *Vina, láska náhoda* a její rozšířené verzi v článku „Remorse and Self-love: Kostelníčka's Change of Heart“ tento aspekt identifikuji jako zásadní při rozlišení mezi správnou a nesprávnou reakcí na vlastní morální selhání, tj. mezi na sebe zaměřenými sebe-destruktivními pocity viny a produktivní lítostí, která se obrací k poškozeným.

beckostí však ukázalo, že v pojetí pokory je klíčovým aspektem to, jak člověk chápe vlastní hodnotu ve vztahu ke svému společenskému statusu. Definice pokory jako upuštění od statusových her má tu výhodu, že umožňuje vysvětlit důležitou roli pokory nejen v případech úspěchu, ale i neúspěchu.

V druhé části jsem se obrátila ke klčovému cíli tohoto textu, jímž je ukázat, že pokora hraje důležitou roli právě při regulaci reakcí na vlastní neúspěch. Popsala jsem dva možné scénáře, v nichž nepokorný člověk reaguje na neúspěch neadekvátním způsobem: v jednom ho zatvrzele popírá, v druhém se jím nechá zcela zdeptat či odradit. Do kontrastu jsem zde postavila třetí, „dobrý“, scénář, v němž se člověk tím, že čelí neúspěchu a vlastním nedostatkům, „učí pokoře“. Právě analýza této transformativní zkušenosti vedla k objasnění pokorného pojetí vlastní hodnoty: při této vnitřní proměně nejde jen o utlumení či omezení pocitu vlastní hodnoty, ale o jeho celkové oproštění od úvah o vlastní obdivuhodnosti. Tím se zároveň přesouvá pozornost člověka od vlastního statusu ven, k předmětu činnosti.

Ve třetí části došlo na hlubší vysvětlení toho, jak se pokorný člověk vztahuje k vlastní hodnotě, a to v návaznosti na analýzu neúspěchu. Z této analýzy plyne, že pokoru je třeba kontrastovat s pocitem bezcennosti, protože i při něm je hodnota vlastní osoby podmíněna úspěchem a obdivuhodností, resp. v tomto případě jejich opakem, neúspěchem a zavrženíhodností. Ze správného nastavení vztahu k sobě samému u pokorného člověka plynou i další tři probírané charakteristiky pokory: jeho nekompetitivní vztah k druhým lidem, jeho zdravý postoj vůči chvále a kritice zvenčí a jeho orientace na skutečné hodnoty.

Jak jsem několikrát upozornila v průběhu výkladu, představené pojetí pokory, které je symetrické pro úspěch i neúspěch, má několik pozitivních implikací, které dobře vystihují naše intuice o pokoře jako ctnosti. Zaprvé ukazuje klíčovou roli pokory v učení, protože člověku umožňuje, aby se efektivně poučil ze svých chyb a z konstruktivní kritiky druhých. Za druhé vysvětluje, proč je pokora důležitou ctností, když se člověk něčím morálně proviní: nedělá mu díky ní problém uznat vlastní chybu a požádat o odpuštění. Na závěr bych ale chtěla zdůraznit ještě poslední, obecnější aspekt pokory, a to její souvislost s životními vzestupy a pády, s tím, co jsme dokázali a v čem jsme selhali, a s tím, jak na tyto vzestupy a pády reagujeme. Ambice a důležité projekty obvykle spoluutvářejí identitu člověka a vstupují do toho, co považuje za smysl svého života. Analýza role pokory v úspěchu a neúspěchu má tak dopad na v současnosti se rozvíjející filosofickou diskusi o smyslu života a vrhá kritické světlo na ta pojetí, která smysl života příliš jednostranně staví na ambiciózním výkonu.